

УДК 811.163.3'27:811.161.1'27(049.3)

УДК 811.161.1'27:811.163.3'27(049.3)

Наталија Милчовска**ГОВОРНИОТ ЧИН ВЕТУВАЊЕ ВО РУСКИОТ И ВО
МАКЕДОНСКИОТ ЈАЗИК****(Експозе од одбранет магистерски труд)**

Темата *ветување* отсекогаш била интересна од гледна точка на етичката и на моралната филозофија бидејќи, кога даваме ветување некому, се обврзуваме себеси. Д. Хјум тврдел дека „ветувањето нема природно значење, т.е. не постои пред да се воспостави со договор меѓу луѓето и дека личноста што не е запознаена со општеството, никогаш не би можела да се обврзе со какви било обврски кон друга личност, дури и ако и двајцата би можеле преку интуиција меѓусебно да ги согледаат мислите“, односно „ветувањето е човечки изум, чиј извор се потребите и интересите на општеството“ (цит. во: Юрјев, 2014: 330). Соодветно, ветувањето има конвенционален карактер и зависи од социјалните норми на општеството. Притоа, секоја култура има свои норми на однесување и тие не се универзални. Пречки во комуникацијата се појавуваат бидејќи „на луѓето им е тешко да излезат од својата култура, па често, или не го разбираат однесувањето на припадниците на други култури, или погрешно го интерпретираат“ (Кусевска, Бужаровска 2020: 210). Поаѓајќи од фактот дека секоја култура наметнува свој начин на комуникација, сакавме да ја провериме хипотезата дека, покрај многу сличности, постојат суштински разлики во функционирањето на говорниот чин *ветување* во рускиот и во македонскиот јазик, кои можат да доведат до недоразбирање. Се согласуваме дека токму пронаоѓањето на разликите игра важна улога во однесувањето на меѓукултурната комуникација, затоа што „совпаѓањата не ги ни забележуваме, но отстапувањата ги сметаме за неучтивни, неодговорни, инфериорни“ (Кусевска, Бужаровска, 2020: 210). Ова, како и фактот дека

говорниот чин *вештување* не е поопсежно истражуван во македонскиот јазик, послужи како појдовна точка за избор на темата.

Структурата на трудот се состои од шест дела, и тоа: воведен дел, теориски дел, методологија, анализа на примерите од корпусот, заклучок и библиографија.

Во првата глава, под наслов *Теорија на говорниите чинови*, се дава краток преглед на историскиот развој на теоријата на говорните чинови, а подетално се разгледуваат ставовите на нејзините основоположници: Џон Л. Остин (Austin, 1962) и неговиот ученик Џон Серл (Searle, 1969; 1979).

Во првото потпоглавје се споредуваат класификациите на говорните чинови на Остин и на Серл и се потенцира дека во трудот се применува класификацијата на Серл, која се фокусира на илокуциската цел и во која се разликуваат: 1) асертиви; 2) директиви; 3) комисиви; 4) експрециви и 5) декларативи.

Во второто потпоглавје станува збор за директност и индиректност на говорните чинови. Директните говорни чинови се поврзуваат со буквалното значење на исказите, додека индиректните се маскираат со друг говорен чин. Во рамките на индиректните говорни чинови се издвојува инференциската индиректност, која се заснова на способноста на соговорникот да прави инференции по пат на расудување, поаѓајќи од заедничкото знаење и конвенционалната индиректност, која се препознава по вообичаената, конвенционалната употреба на исказите.

Третото потпоглавје му е посветено на принципот на кооперативност на Грајс, кој е од клучно значење за анализата и за интерпретацијата на директните, а уште повеќе на индиректните говорни чинови, особено имајќи предвид дека Грајс го воведува концептот *конверзациска имплицитур* и под него подразбира обид да се сфати способноста за „читање меѓу редови“, односно, за тоа како можеме да разбереме информација што не е експлицитно изговорена или напишана.

Во четвртото потпоглавје фокусот е ставен на теоријата на релевантност на Д. Спербер и Д. Вилсон, според која за успешна комуникација, единствената цел што треба да ја делат говорителот и слушателот, едниот да разбере и другиот да биде разбран. Затоа релевантноста се смета за главно комуникативно средство што го води процесот на заклучување, потребен да се идентификуваат комуникативните интенции кои се кријат зад искажувањето.

Во петтото потпоглавје се обработува учтивноста како прагматички феномен и се разгледуваат мислењата на Џ. Лич (Leech), П. Браун и С. Левинсон (Brown & Levinson), Џ. Лејкоф (Lakoff) и Р. Чен (Chen).

Втората глава е посветена на анализа на говорниот чин *ветување* и се започнува со дефинирање на предусловите за успешно изведување на говорниот чин *ветување* според Серл: 1. содржинскиот (пропозицискиот) предуслов; 2) подготовителниот предуслов; 3) предусловот за искреност; 4) основниот (конститутивниот) предуслов. Подетално внимание ѝ е посветено на искреноста како предуслов за успешна реализација на чинот *ветување*.

Во продолжение на оваа глава фокусот е ставен на дефинирањето на говорниот чин *ветување*. Анализата почнува од дефиницијата предложена од А. Вјежбицка (Wierzbicka), која го разгледува говорниот чин *ветување* во споредба со говорниот чин *тараниирање*, истакнувајќи ги сличностите и разликите меѓу овие говорни чинови. Оваа дефиниција, како и принципите на успешност на говорните чинови, се земени предвид во истражувањата на говорниот чин *ветување* во реална комуникација на В. Гладров и Е. Которова (2017; 2021), кои ја предложиле дефиницијата на говорниот чин *ветување* што е прифатена како основна во ова истражување, а имено:

- 1) *Знам дека сакаш да го најравам ѝоа;*
- 2) *Знам дека мислиш дека можам да не го ѝравам ѝоа;*
- 3) *Сакам да го најравам ѝоа бидејќи го ѝосакуваш ѝоа;*
- 4) *Зборувам: сакам да го најравам ѝоа;*
- 5) *Сакам да мислиш дека ќе го најравам ѝоа.*

Во следното потпоглавје се дава приказ на структурата на директниот и индиректниот говорен чин ветување. Според присуството или отсуството на показатели на илокуциската сила, говорните чинови се делат на експлицитни и неексплицитни. Експлицитните говорни чинови, за разлика од неексплицитните, содржат некој показател на илокуциската сила (најчесто тоа е перформативен глагол).

Серл ја истакнува следната формула за експлицитно-перформативни комисивни говорни чинови: *I verb (you) + I Fut Vol Verb (NP) (Adv)* (Searle, 1979: 22). Според оваа формула, експлицитната структура на говорниот чин *ветување* се состои од два дела, првиот дел е протаза или „перформативен вовед“, а вториот дел е аподоза или „вградено дополнување“:

1) Протазата вклучува перформативен глагол (прво лице, еднина, сегашно време) како задолжителна компонента на дејството, лична замена (прво лице, еднина) како компонента на говорителот, како и замена или именка како компонента на адресатот;

2) Аподозата ја содржи компонентата на намерата, која ја открива содржината на ветување, односно суштината на планираното дејство.

Глаголот во аподозниот дел има волитивна модалност затоа што изразува желба или намера на говорителот (Которова, 2017: 410).

Целосната усогласеност со предложениот семантички модел во кој протазата и аподозата се претставени експлицитно и слушателот ја разбира илокуциската цел на говорителот без никаков когнитивен напор, ја поистоветуваме со директен говорен чин *вeй̄yвaњe*.

Соодветно, директниот говорен чин *вeй̄yвaњe* во рускиот јазик ја има следната структура:

(1) *(Я) обещаю (тебе, вам), (что) я сделаю это/не буду делать этого.*

(2) *(Я) обещаю (тебе, вам) сделать это/не делать этого.*

Структурата на директниот говорен чин *вeй̄yвaњe* во македонскиот јазик е аналогна:

(1) *(Јас) (ти, ви) ветувам (дека) ќе го направам тоа/нема да го правам тоа.*

(2) *(Јас) (ти, ви) ветувам да го направам тоа/да не го правам тоа.*

Во комуникацијата протазата или аподозата можат да се реализираат имплицитно (односно се откриваат во поширок контекст), а на соговорниците често им е потребен когнитивен напор за да ги пополнат пропуштените компоненти. Гашева, во своето истражување посветено на реализацијата на говорниот чин *вeй̄yвaњe* во францускиот и во англискиот јазик (Гашева, 2007), предлага нов пристап кон распределбата на примерите на директни и на индиректни, односно какво и да е отстапување од семантичкиот модел на директниот говорен чин *вeй̄yвaњe* се разгледува како индиректен начин на изразување на илокуциската намера на ветувањето, бидејќи востановувањето на овие компоненти бара вклучување на механизам на инференциско расудување.

На крајот на оваа глава се прави анализа на толкувањата на перформативните глаголи во речниците, што овозможува да се открие содржината на концептот *вeй̄yвaњe*. Во центарот на групата промисиви во рускиот јазик се наоѓаат глаголите: „*обещать*“, „*обещаться*“, додека перформативната употреба, како показател за илокуциската цел на говорниот чин, е можна и за следните глаголи-номинации: *обязываться, гарантировать, ручаться, заверять, клясться, зарекаться, давать слово, давать честное слово, давать обещание, давать/братъ обязательство, давать обет, давать присягу, давать зарок, давать поруку* (уст.). Во македонскиот јазик, пак, јадро на промисиви претставува глаголот „*вeй̄yи*“, а, исто така,

се разгледуваат глаголите: *завери (св.), се заколне (св.), зарече (св.), обрече (св.), одгаде (св.)*, како и изрази: *гаде/гава ветување / (чесен) збор (некому)*. Значењето што ги обединува сите овие единици е „*преземање обврска да се најрави нешто*“.

Третата глава се однесува на методологија на анализа на говорниот чин *ветување*, со примена на прагматичките теории и принципи. Што се однесува до начинот на собирање податоци, одлучивме да не применуваме набљудување, снимање и транскрибирање на разговорите, ниту контролирана драматизација на ситуации или пополнување прашалници за дискурсна анализа, бидејќи на тој начин не би добиле релевантен материјал. Имено, користењето прашалник би го ограничил бројот на ситуациите во кои можеме од испитаниците да ја очекуваме употребата на говорниот чин *ветување*. Составувајќи го прашалникот, истражувачот се ограничува себеси со одредени ситуации што може да ги очекува. Вакви измислени ситуации можат да покриваат „*ритуални ветувања*“ или „*учтиви ветувања*“, кои се употребуваат како јазични формули, но тогаш е голема веројатноста дека во анализата би биле испуштени индиректни ветувања, без употреба на експлицитен перформатив. Со оглед на тоа што во анализата на говорниот чин *ветување* значајна улога има поширокиот контекст, одлучивме да собираме материјал од уметничката литература, која, како прво, не нè ограничува во нашите очекувања и можеме да најдеме најразлични ситуации на употребата на говорниот чин *ветување* и, како второ, во интерпретацијата на индиректните ветувања можеме да се потпреме на описот на контекстуалните карактеристики на анализираните примери. Примерите на руски јазик се ексцерпирани од Националниот корпус на рускиот јазик (<https://ruscorpora.ru/>), а македонските примери – од корпусот на Дигитален речник на македонскиот јазик (<http://www.makedonski.info/>).

Во ова истражување се користат различни методи усвоени во прагматиката, семантиката на синтаксата и компаративната лингвистика: методот на анализа на јазикот заснован на теоријата на говорните чинови, се користат елементи на функционалносинтаксичка и контекстуална анализа на јазичните единици, методот на меѓујазична споредба, методот на опис на структурно-семантичките карактеристики на говорниот чин и се врши компонентна анализа. За анализа на дефинициите на речниците се користат податоци од толковните речници на руски и на македонски јазик (*Большой толковый словарь русского языка 1998*; *Дијитален речник на македонскиот јазик*; *Мурџоски 2005*; *Толковен речник на македонскиот*

јазик). Покрај тоа, се користи методот на трансформација, што ни овозможува да ја вратиме вистинската структура на говорниот чин.

Четвртата глава е насловена *Индиректнација на примери со говорниот чин ветување*. Во неа се изделени следниве потпоглавја: *Директен говорен чин ветување*; *Индиректен говорен чин ветување*, во чии рамки се разработуваат квалитативните, квантитативните и квалитативно-квантитативните трансформации.

Анализата на примерите кои потполно се усогласени со предложениот семантички модел, односно кои ги поставуваме кон директниот говорен чин *ветување*, ја започнуваме со описот на компонентите на протазата во двата јазици и ги разгледуваме модификациите на перформативната формула со помош на модални глаголи, чија употреба доведува до намалување на степенот на обврска на говорителот, па затоа модалните глаголи се употребуваат за реализација на некатегорично ветување. Спротивно, поголем интензитет на намерата на говорителот се добива со употребата на синонимски фраземи со именки: (рус.) *давать обещание / (честное) слово*, (мак.) *давам ветување/(чесен) збор*. Освен тоа, во протазата на директниот говорен чин *ветување* може да се употребуваат таканаречените ‘семантички перформативи’ (Галлямова, 2010: 27), на пр.: (рус.) *вот мое слово, честное слово / (мак.) то имаме мојот збор, чесен збор*. На слушателот не му е потребен когнитивен напор, туку ги разбира како еквивалент на исказот ‘*ти ветувам*’. Понатаму, фокусот се насочува кон компонентите и модификациите на аподозата на семантичкиот модел. Во рускиот јазик компонентата на намера е претставена со: 1. инфинитив, 2. именка што ја изразува пропозицијата и може да се прошири со глаголите во идно време или 3. зависносложена исказна реченица со сврзникот *что*, кој може да се испушти. Во македонскиот јазик, за таа цел, се користи 1. *га*-конструкција, 2. именка што ја изразува пропозицијата и може да се прошири со глаголите во идно време или 3. зависносложена исказна реченица со сврзникот *дека*.

Во продолжение, се анализираат примерите на индиректен говорен чин *ветување*, во кои има одредено отстапување од предложениот семантички модел.

1) Квалитативната трансформација на семантичкиот модел на говорниот чин *ветување* е поврзана со употреба на друг синонимски глагол со значење ‘ветување’. Квалитативните трансформации пред сè се поврзани со покачување на интензитетот на ветувањето преку употреба на синонимски перформативен глагол со комисивно значење, кој содржи дополнителна нијанса: (рус.) *клянусь, обязуюсь / (мак.) се колнам, се обврзувам*.

2) Квантитативната трансформација на моделот подразбира отсуство на протаза или на аподоза. Елиптичните формули обично претставуваат реакции. За успешна комуникација е најважно да не биде прекршена максимата на квантитет на П. Грајс, која го регулира обемот на кажаното, односно соговорникот да може да ја сфати правилно намерата на говорителот. Така, исказите со глагол во идно време, кој означува пропозиција на идно дејство, недвосмислено се разбираат од страна на слушателот како *ветување* (Галлямова, 2010: 27). Тоа што недостасува во семантичкиот модел, се изразува во контекстот. Присутството на контекст, земајќи ги предвид претходните забелешки на учесниците во комуникацијата, како и објаснувањата на авторот, овозможува со сигурност да се утврди илокуциското значење на индиректниот исказ.

3) Комбинацијата на квалитативна и квантитативна трансформација е поврзана со употреба на синонимски перформатив со значењето на глаголот *обещать/ветувам* во отсуство на аподоза. Комбинацијата на квалитативна и квантитативна трансформација, од една страна, покажа најинтересни стратегии да се изрази ветување, но од друга страна, бара најголем когнитивен напор од страна на слушателот, а и демонстрира најмногу разлики во реализацијата на говорниот чин *ветување* во рускиот и во македонскиот јазик, што ја потврдува нашата хипотеза дека, и покрај многу сличности, постојат суштински разлики во функционирањето на говорниот чин *ветување* во рускиот и во македонскиот јазик, кои можат да доведат до недоразбирање. Токму затоа контрастивното проучување на говорниот чин *ветување* дава објаснување за јазичното однесување на припадниците од различни култури, а со тоа ја подигнува свесноста за интеркултурната комуникација и придонесува за избегнување на недоразбирањата и конфликтните ситуации.

Најзначајните резултати добиени во текот на истражувањето можеме да ги резимираме на следниот начин:

1) Карактеристиките на употребата на говорниот чин *ветување* во компаративен аспект, во современиот руски и во современиот македонски јазик, формираат критериуми за разликување на говорниот чин *ветување* од други говорни чинови со слична семантичка структура;

2) Беше предложен семантичкиот модел на директниот говорен чин *ветување* во рускиот и во македонскиот јазик, кој може да се користи во понатамошни истражувања на говорниот чин *ветување*;

3) Описот на три вида трансформации на семантичкиот модел на директниот говорен чин *ветување* (квалитативна, квантитативна, квалитативно-квантитативна трансформација) овозможи да се анализира

структурата на индиректната реализација на говорниот чин *вештување* и да се утврди неговото вистинско значење;

4) Компаративната анализа на директни и индиректни начини на изразување на говорниот чин *вештување* од гледна точка на семантички, прагматички и граматички аспекти ни овозможи да претставиме поширок спектар на стратегии што се користат за реализација на *вештувањето*.

Библиографија:

- Галлямова, Н.Ш. (2010) Речевой акт «обещание, клятва» в русской языковой картине мира: лингвокультурологический, функционально-прагматический аспекты. *Язык и культура. Томский государственный университет*. Томск. №3.
- Гашева, О.В. (2007) *Речевой акт обещания в современном французском и английском языках: семантико-прагматический и грамматический аспекты*. Авт. канд. дис. Екатеринбург.
- Которова, Е.Г. (2017) «Обещание» как модель речевого поведения: методика контрастивного анализа (на материале русского и немецкого языков). *Вестник Российского университета дружбы народов. Серия: Лингвистика*. Т. 21. № 2.
- Кусевска, М., Бужаровска, Е. 2020. *Прајмајтика: јазик и комуникација*. Скопје, Арс Ламина.
- Юрџев Р.А. (2014) «Гильотина Юма» и теория действия в аналитической и феноменологической философии // *Вестник Томского государственного университета. Философия. Социология. Политология*, 2014. № 2 (26). С. 180–189.
- Austin, J. (1962) *How to do things with words*. Oxford: Oxford University Press.
- Grice P. (1989) *Studies in the way of words*. Cambridge: Harvard University Press.
- Searle, J. (1969) *Speech acts*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Searle, J. (1979) *Expression and meaning. Studies in the theory of speech acts*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Sperber & Wilson. (1986) *Relevance: Communication and cognition*. Oxford: Blackwell Publishers Ltd.

Natalia Milchovska

THE SPEECH ACT OF PROMISE IN RUSSIAN AND MACEDONIAN LANGUAGES

Abstract

The purpose of the research is to analyze the linguistic means for direct and indirect expression of a promise in Russian and Macedonian languages and to compare the use of a range of strategies, which are used to realize the promise in both

languages. Contrastive study of the speech act of promise provides an explanation for the linguistic behavior of members of different cultures, thus raising awareness of intercultural communication and contributing to avoiding misunderstandings and conflict situations.

Key words: pragmatics, speech act, promise, directness and indirectness

Клучни зборови: прагматика, говорниот чин ветување, директност и индиректност